

Richterová, Julie

Příspěvek archeologického průzkumu k počátkům tzv. slánského domu

Archaeologia historica. 1987, vol. 12, iss. [1], pp. 183-188

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139693>

Access Date: 14. 10. 2024

Version: 20241014

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Příspěvek archeologického průzkumu k počátkům tzv. slánského domu

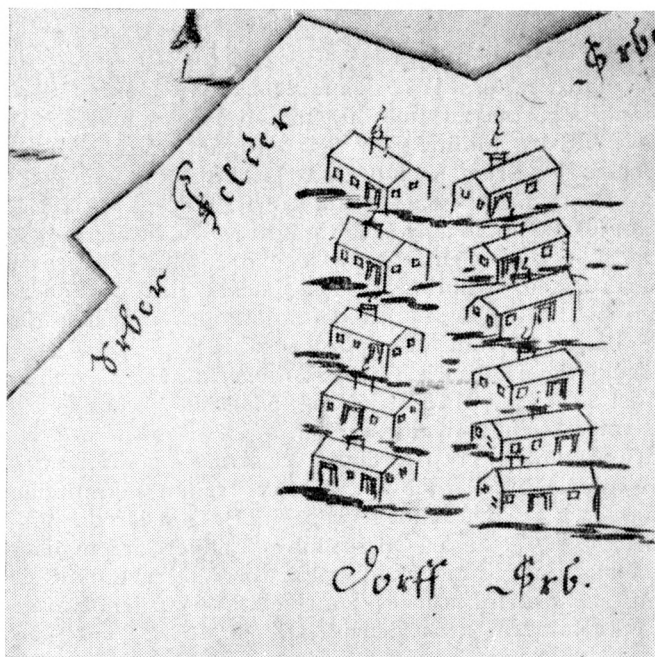
JULIE RICHTEROVÁ

Ve svém příspěvku uvádím některá pozorování z průzkumu lokalit Srby a Německá Lhota, jež byly později zahrnuty do katastru obce Kamenné Žehrovice, okr. Kladno. Dnes je ves Srby administrativně součástí západně ležících Tuchlovic a nese název Tuchlovice-Srby. V době, kdy probíhal archeologický výzkum vybraného objektu na zaniklé Německé Lhotě (Richterová 1981, 475 a 1982, 247), byl shodou okolností demolován do té doby (r. 1970) stojící objekt čp. 10 v jádru staré zástavby vesnice Srby, který se podařilo alespoň zčásti dokumentovat před jeho likvidací. Tomuto objektu, pocházejícímu z jedné z bezprostředně sousedících lokalit, jež se po stránce majetkoprávní a historické vůbec vyvíjely obdobně, bude věnována větší pozornost.

Nejprve však stručně několik historických dat a souvislostí. První zmínka o vsi Srby přichází ke konci 13. stol. (RBM II, č. 202, 560). Ve 14. stol. náležela ves Srby stejně jako Německá Lhota, Kamenné Žehrovice a Libušín pravděpodobně do okruhu duchovenského majetku. Proboštství pražské podrželo tyto vsi do počátku husitských válek. V r. 1420 byly zapsány králem Zikmundem Petrovi z Přerubenic jako: . . . villa Theutonicali prepositi Pragensis cum villa Srby . . . (Zbytky reg. král. čes., č. 975, 139). Od té doby se jejich držení ustálilo ve světských rukou; obě zástavní vesnice mění v 15. stol. často své majitele. V pol. 16. století patří k buštěhradskému a mšeckému velkostatku, jehož mšecký díl zdědil r. 1548 Ludvík Kolovrat z Bezdružic (DZ 49, A 21). V r. 1550 odkoupil Srby a Německou Lhotu Jan z Martinic a připojil je k panství Smečno (DZ 48, G 25). V této době se nacházely v Srbech, ale především na N. Lhotě časté poustky, které se zde vyskytovaly v poněkud vyšším počtu než bylo tehdy běžné. U některých usedlostí dříve pustých jsou v Srbech uvedeny nové výměry pozemků a v N. Lhotě, která je téměř z poloviny pustá, jsou na 6 gruntech z celkového počtu 13 osedlých jmenování noví držitelé, přičemž se zdůrazňuje, že tyto grunty byly zakoupeny najednou. Dovídáme se o této situaci z cit. Desek zemských, do nichž byly vloženy urbáře pro panství Buštěhrad a Mšec v rámci cedule Bezdružických z Kolovrat, i z nejstaršího urbáře smečenského panství (i. č. 153, SA Praha, prac. Křivoklát). Až do 30leté války byly poměry ve srovnávaných vesnicích ustáleny a vyvíjely se přiměřeně uprostřed rostoucího smečenského panství. V 17. stol. pak byly Srby, podobně jako Německá Lhota (r. 1634) evidovány naposledy. Z 12 osedlých bylo zaznamenáno ve vsi Srbech ještě 5, sedm usedlostí je uváděno v tzv. Soupisech škod z 30leté války jako pusté; N. Lhota má všech 17 usedlostí vesnice pustých (Soupisy škod z let 1631—1648, i. č. 1146, sign. IV/14 A 7, p. Smečno, SA Praha, prac. Křivoklát). Berní rula z r. 1654 vyjmenovává nakonec obě vesnice mezi zcela pustými (Doskočil 1953, 693). Z purkrechtních knih smečenského panství (i. č. 279, SA Praha, prac. Křivoklát) získáváme údaje o tom, že r. 1695 byly již Srby za pomoci vrchnosti obnoveny, avšak stalo se tak patrně již o něco dříve.

Ze záznamů Soupisů škod vysvítá zřetelně, že ve srovnání s Německou Lhotou nebyla ves Srby tolik zničena, a proto mohlo dojít pravděpodobně snáze k jejímu opětovnému vyzdvžení, zatímco N. Lhota zůstává zaniklá.

Na polohopisném plánu terez. katastru obce Srby z r. 1717 (Richterová 1981, 475 sq) jsou zachyceny schematicky načrtnuté domy, jež se orientací (Z-V a V-Z) štítem do návsi shodují s pozdější IS Stabilního katastru (obr. 1). Jejich počet odpovídá. V r. 1970 zjištěný demolovaný objekt čp. 10 v Srbech je s největší pravděpodobností zakreslen na plánu TK. Původní historické



Obr. 1. Výřez z plánu terez. katastru z r. 1717 — detail schematicky načrtnutých domů vesnice Srby (orientace štítem do návsi). Foto SÚA.

jádro vesnice Srby, přechodně zaniklé a obnovené v 17. století, má tedy dokumentováno na IS SK (IS Rak, Kamenné Žehrovice, SÚA Praha, ič. 328) z r. 1841 štítové uspořádání domů návsního typu vesnice. Objekt čp. 10 a jeho parcela se nachází v SV rohu návsi (ve stejné poloze jako je parcela v současnosti — těsně pod kolejištěm tratě ČSD Praha-Chomutov); na IS je v těsné blízkosti dokreslen průběh koňské dráhy Praha-Lány. Mapa 1 : 10 000, vydaná r. 1979 na základě reambulace Geodetického ústavu v Praze z r. 1973 (tedy z doby, kdy původní objekt čp. 10 již 3 roky neexistoval), má zcela chybně zachycen tento objekt jako dosud stojící.

Dům čp. 10 měl tuto dispozici: Byl umístěn při horní části dvora, odsazen od uliční čáry hlouběji do parcely (odlišně od ostatních objektů, jež sahají štítem k návsní linii), avšak rovněž ve štítové orientaci. Prostorově byl členěn do 3 místností: světnice, síň a chlév — tedy chlévní typ domu. Stodola připojena posunutě do háku představuje pozdější doklad výstavby (z konce 19. stol. — podle svědectví obyvatel). Dům byl přízemní (obr. 2). Světnice byla roubená z trámů, hráněných, přitesaných, o průměru 30 × 30 cm. Na nároží byly trámy přeplátovány (obr. 3), místy s nepatrnými přesahy, přeplátování ne-

úplně, rovné. Vlastní vrcholové záhlaví příčných nosných trámů — stropnic vyčnívalo až 25—30 cm. Strop byl plochý, patrně povalový (obr. 4).

Členění stěn domu: okna byla zasazena ve štítové i nádvořní stěně tak, že Z průčelní stěna světnice měla okna dvě a boční J pouze jedno. Celkem měl dům 5 okenních otvorů (chlév se 2 okny). V roubené konstrukci světnice byla ostění oken tvořena svislými trámkami — sloupky. Parapetní i překladová část již chyběla. Okna byla poměrně vysoká — 135 cm (bez překladu a parapetu), zabírala 4 trámy (obr. 5). Výška stěn dosahovala cca 270 cm, tj. přes 8 trámů. Ke konstrukci se blíže vyjádřit nemůžeme, vzhledem k tomu, že krov byl již při „objevení“ objektu rozebrán. Snad bylo použito jednoduché hambálkové soustavy, či jednoduché stojaté stolice hambálkové soustavy (některé stopy po výměnách). Uvnitř byla na jednotlivých trámech přichycena na vbitých kolících mazanice (obr. 6), červenice (doslovně, neboť používaná místní hlína — podložní jíl — je zde skutečně červené až hnědočervené barvy, způsobené



Obr. 2. Demolovaný objekt čp. 10, Srby — pohled od JZ. (Amatérská fotografie pro lepší názornost překreslena.)

velkým obsahem oxidu železitého; poloha Z od vsi Srby se nazývá Na červeném).

Jedná se tudíž o dům v kožichu, ale zevnitř. Místy je zřetelný při pozdější úpravě použitý navíc rákos. Roubená část byla založena na poměrně nízké podezdívce z velkých pískovcových kamenů — žehrováků. Vně byla obezděna opukou v šířce 50 cm, celková činila síla stěny objektu 85 cm (roubená konstrukce: 30 cm trám + 50 cm přízdívka + 5 cm vnitřní „omítka“ z mazanice). Část domu v prostoru síně a chléva měla celokamenné zdi, stavěné z téhož materiálu jako obezdívka světnice. Síla zdiva chléva odpovídala síle stěny světnice. Výstavba celého komplexu stěn domu byla realizována kombinací různých stavebních technik.

Otopné zařízení v původní formě ani jakýchkoliv pozůstatcích se nedochovalo, bylo již dříve nahrazeno moderním sporákem.

Objekt čp. 10 má mnoho charakteristických rysů slánského domu, ale s promíšenými jednotlivými znaky a detaily (d. v kožichu + obezdění). Dům v kožichu býval opatřen „omazávkou“ — mazanicovou omítkou na kolících, upevněných do trámů z vnější strany (Mencl 1980, 436 sq; Frolec-Vařeka 1983,

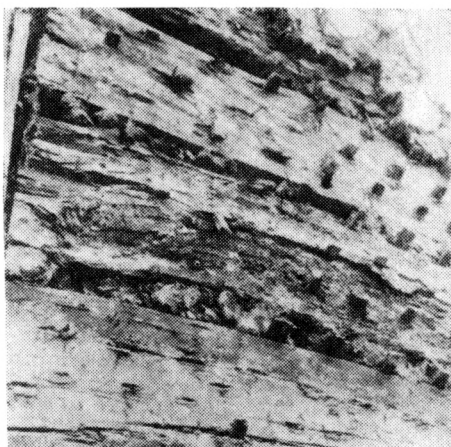
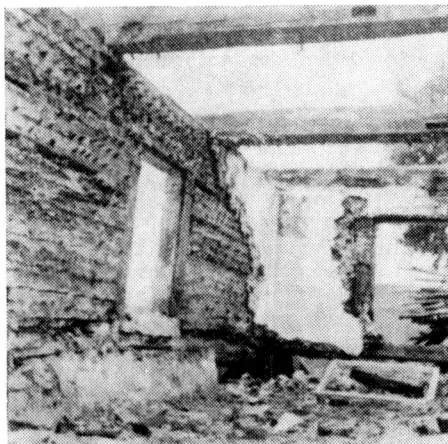
47). Dům byl tak lépe chráněn proti pronikání chladu. Rovněž jeho vzhled mohl být snadněji udržován bílením, které se dalo dobře obnovovat. Dům čp. 10 měl však proveden obal „do kožichu“ ve vnitřním prostoru. Z vnější strany chyběl už proto, že zde byla přisazena obezdívka. Podle dosavadních dokladů, známých ze slánského kraje, byly kamenné obezdívky přidávány u tohoto typu domu většinou oboustranně (Frolec-Vařeka, 1983, 199). Jen zcela ojediněle se vyskytlo vnější obezdění (Vařenka 1973, pozn. č. 17), a to ještě ne přímo na Slánsku, ale v sousedním kraji lounském. Dům čp. 10 v Srbech se svojí kombinovanou — rozdílnou — vnitřní i vnější izolační úpravou náleží tudíž k odlišné variantě slánského domu.



Obr. 3. JZ nároží čp. 10, Srby — překresleno podle fotografie (kresby č. 2 a 3 H. Pospíšilové).

Pokud bychom se chtěli pokusit o datování objektu, musíme vyjít z historické situace, vzít v úvahu dispozici objektu v rámci vesnice i vlastní typ domu s jeho specifickými prvky. K dispozici objektu čp. 10 — dům je obrácený, jak víme, do návsi, mimo uliční čáru, která mohla vést před znovuobnovením vsi zcela jinde, než se v jádru obce nachází dnes či na Stabil. katastru. Typ domu čp. 10 — tzv. chlívni, který byl zachován téměř v nezměněné podobě až do chvíle, kdy byl zbourán (změna se týkala otopného zařízení), měl pravděpodobně své kořeny v období středověku. Vesnice Srby nebyla patrně založena ve stejné kolonizační vlně 13. stol. jako sousední Německá Lhota nebo jiné vesnice Slánska, zasahující sem z německé oblasti osídlení, ale mohla být v té době přestavěna. Tento chlívni typ domu bývá pokládán za původně německý, ale není to pravidlem, neboť se vyskytoval v této podobě i jinde (Frolec-Vařeka 1983, 72). V našem regionu se může pokládat za vývojový derivát původního domu, přineseného sem z oblastí přímého německého vlivu, avšak již odvozený a postupem času zdomácnělý (lokálně) ve zdejším prostředí. V kraji Slánska se dosud považovala existence chlívniho typu domu za naprosto výjimečnou, spíše se však vůbec nepředpokládala (Vařeka 1976, 29 a 34).

Pro chronologické zařazení objektu je důležitý jako terminus ad quem historický fakt posledního dočasného zániku vesnice v období 30leté války a jejího obnovení v poslední čtvrtině 17. století. Údaje z katastrálních podkladů (plánek z r. 1717 a IS SK z r. 1841) zaznamenávají skutečnost, vzniklou



Obr. 4. Vnitřní prostor roubené světnice čp. 10, Srby.

Obr. 5. Okno v J stěně roubené světnice čp. 10, Srby.

Obr. 6. Úprava „do kožichu“ uvnitř roubené světnice – detail. (Foto č. 2, 4–6 J. Balcar 1970.)

podle nevydaných písemných pramenů (agendy smečenského panství) právě ke konci 17. století.

Celková podoba objektu — půdorys, konstrukce hmotového jádra domu i specifické jednotlivé stavební součásti — by snad potvrzovala domněnku o jeho předkatastrálním stáří. Objekt mohl patřit se značnou pravděpodobností k těm usedlostem, jež byly znovu nebo nově postaveny v době obnovování vesnice, dokončeném r. 1695.

Literatura

Frolec, V.—Vařeka, J. 1983: Lidová architektura, Praha.

Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu, Praha.

Richterová, J. 1981: Německá Lhota, ZSO, k. o. Kamenné Žehrovice, okr. Kladno. Historie a výzkum, AH 6, 475—479.

— 1982: Geodeticko-topografický průzkum na lokalitě Německá Lhota, okr. Kladno, AH 7, 247—252.

Vařeka, J. 1973: K otázce vývoje a geografického rozšíření kamenného domu v Čechách, ČL 60, 1973, 86—94.

— 1976: Lidové stavitelství Slánka, Třebíz.

Zusammenfassung

Der Beitrag archäologischer Forschungen zu den Anfängen des nach der böhmischen Stadt Slaný genannten Haustyps

Im Dorf Srby (K.-G. Kamenné Žehrovice, Kr. Kladno), das an die Lage der mittelalterlichen Ortswüstung Nêmecká Lhota grenzt, verlief in den Jahren 1970/71 eine archäologische Feststellungsuntersuchung, in deren Rahmen im Jahr 1970 in einer Baudemolition die Überreste des Hauses K.-Nr. 10 mit Holzgezimmerte Stube entdeckt wurden. Die Autorin, die sich damals mit Forschungen auf dem Boden von N. Lhota und der Erkundung in Srby befaßte, widmet diesem Objekt volle Aufmerksamkeit. Sie erörtert die Lage in Srby im geschichtlichen Zusammenhang, der von Daten aus schriftlichen und Flurbuchquellen archivalischen Charakters ergänzt wird.

Über das Dorf Srby liegen die ersten Erwähnungen in Schriftquellen des 13. Jahrhunderts vor; dieses Dorf konnte auch früher gegründet worden sein als die benachbarte Siedlung Nêmecká Lhota, die wahrscheinlich im Zuge der Lokation (Kolonisation) entstanden ist. Beide Siedlungen kamen im Dreißigjährigen Krieg ab; Lhota blieb eine Wüstung und Srby wurde (wie man aus der Agenda der Herrschaft Smečno erfährt) bereits im Jahr 1695 neu aufgebaut.

Das Objekt K.-Nr. 10 in Srby stellt den bisher einzigen erhalten gebliebenen Typ des sogenannten Stall-Hauses in der Gegend von Slaný vor. Die innen lehmverschmierte Holzgezimmerte Stube (Abb. 6) auf Pflöcken (sog. „Haus im Pelz“) besaß außen eine steinerne Ummauerung aus demselben Material wie die Wand des Stalles, der mit ihr einen einheitlichen Baukomplex bildete (Abb. 2 und 4). Das Haus tammt offenbar aus der Erneuerungszeit des Dorfes nach dem Dreißigjährigen Krieg, im 3. Viertel des 17. Jahrhunderts.

Abbildungen:

1. Planausschnitt des Theresianischen Katasters aus dem Jahr 1717 — Detail schematisch skizzierter Häuser des Dorfes Srby (mit dem Giebel zum Dorfplatz orientiert). Foto SÚA.
2. Demoliertes Objekt K.-Nr. 10, Srby — Blick von SW. (Amateurfoto, der besseren Anschaulichkeit wegen umgezeichnet.)
3. SW Ecke K.-Nr. 10, Srby — nach einem Lichtbild umgezeichnet. (Zeichnungen Nr. 2 und 3 H. Pospíšilová.)
4. Innenraum der Holzgezimmerten Stube K.-Nr. 10, Srby.
5. Fenster in der S Wand der Holzgezimmerten Stube K.-Nr. 10, Srby.
6. Herrichtung „im Pelz“ im Innern der Holzgezimmerten Stube — Detail. (Foto Nr. 2, 4—6 J. Balcar 1970.)